

Традыцыі і сучаснасць у беларускай народнай культуры: Матэрыялы міжвуз. Студ. навук.-практ. канф., мінск, 5 красавіка 2005 года. – Мінск: МПСА, 2006. – С. 10 - 13

*Дрыгін Анатоль Віктаравіч,
аспірант кафедры этналогіі і фалькларыстыкі
Беларускага дзяржаўнага педагагічнага
універсітэта імя Максіма Танка*

Асноўныя заканамернасці найбольш эфектыўнага выкарыстання народных гульняў у вучэбна-выхаваўчым працэсе

Традыцыйная культура беларускага этнасу валодае яркімі прыкладамі разнастайных і самабытных народных гульняў, якія заўсёды мелі вялікае значэнне ў грамадскім жыцці.

Паняцце «гульня» мае шырокі спектр значэнняў: гэта і правядзенне часу ў пэўным занятку з захапленнем ці з мэтай пацехі, адпачынку, спартыўнага спаборніцтва, і дасканаласць авалодання пэўнай тэхнікай, і перажыванне задавальнення ў працэсе дзейнасці. Яшчэ на росквіту цывілізацыі чалавек пачаў ужыванне разнастайных гульняў і забаў як крыніцу духоўнага і фізічнага задавальнення. І па сённяшні дзень гульня – гэта люстэрка характару народа, адбітак яго старажытных звычаяў, яна стварае непаўторны эмацыянальны каларыт, цесна звязана з правядзеннем вольнага часу, з бытам і з працоўнай дзейнасцю людзей.

Калі параўноўваць паняцце “гульня” у кантэксце суадносін традыцый і сучаснасці, то ў народнай культуры гульня мае больш шырокае і разнастайнае значэнне. Такія з’явы, як вечарыны, пляскі, забавы, ігрышчы, карагоды, сустрэчы моладзі для весялосці, свавольствы, называлі “гульнямі”. Для беларусаў гульня не ўспрымалася асобна, яна пранікала ва ўсе сферы жыцця: была арганічна звязана, як з абраднасцю, так і з паўсядзённасцю.

Тым самым яна яшчэ раз даказвала, што рытуалы і быт людзі ўспрымалі як адзінае цэлае.

У сучасны момант гульня амаль згубіла сваё рытуальна-абрадавае значэнне, яна, у значнай меры, ужо не ўспрымаецца як школа зносін і выхавання маральнасці і для большасці з'яўляецца выключна спосабам правядзення вольнага часу. Нягледзячы на тое, што народная гульня ўвабрала ў сабе вопыт фізічнага, маральнага, эстэтычнага, працоўнага, сямейнага выхавання, якое было выпрацавана многімі пакаленнямі, зараз яна не ў поўнай меры выкарыстоўваецца ў вучэбна-выхаваўчай дзейнасці. Але дзякуючы сваім шырокім выхаваўчым магчымасцям, гульня заўсёды займала важнае месца не толькі ў народнай, але і ў прафесійнай педагогіцы.

Не падлягае сумненню той факт, што не трэба даказваць вартасць народнай гульні ў працэсе станаўлення гарманічна развітай асобы. Таму вучэбна-выхаваўчы працэс павінен арыентавацца на вывучэнне і выкарыстанне народнай гульні і яе адаптацыю да ўмоў сучаснай адукацыйна-выхаваўчай сістэмы.

Пры арганізацыі вучэбна-выхаваўчага працэсу неабходна ўлічваць асноўныя заканамернасці сацыяльна-педагагічнага ўздзеяння народных гульняў:

1. Узроставы падыход – змест, форма, спосабы арганізацыі гульні павінны адпавядаць узросту гульцоў, іх фізічным і разумовым магчымасцям з улікам арыентацыі на зону актуальнага і зону бліжэйшага развіцця.

2. Апора на цікавасць гульні, якая павінна тонка і эфектыўна ўлічваць патрэбнасці чалавека ва ўражаннях і эмацыянальным кантакце. Цікавая па зместу гульня правацыруе цікавасць да працэсу “гуляння”, а тым самым і неасэнсаваны інтарэс да вучэбнага і выхаваўчага працэсаў.

3. Народная гульня ў вучэбна-выхаваўчым працэсе павінна садзейнічаць умацаванню духоўнага кантакту паміж выхавальнікамі і выхаванцамі. Менавіта ў працэсе гульні, імітуючы дзеянні, паводзіны

кіраўніка гульні, прымяраючы на сябе сацыяльныя ролі, чалавек авалодвае ведамі, уменнямі, навыкамі і тым самым ажыццяўляецца перадача вопыту, захаванне традыцый, няхай і адапціраваных да сучаснасці, і забяспечваецца пераемнасць пакаленняў. Таксама народная гульня стварае выхаваўчую сітуацыю, якая забяспечвае фарміраванне ў чалавека станоўчага вопыту зносін у сацыяльным асяроддзі.

4. Стымуляцыя да самаўдасканалення, заахвочванне да свабоднага развіцця творчых здольнасцяў. Народная гульня павінна садзейнічаць развіццю творчага патэнцыялу асобы, культуры пачуццяў, актывізацыі пазнаваўчых працэсаў, развіццю камунікатыўных якасцяў, што дазваляе засвойваць новы вопыт і лепш арыентавацца ў навакольным асяроддзі.

5. Адзінства духоўнага і фізічнага развіцця. Духоўнае развіццё чалавека праз народную гульню забяспечваецца асэнсаваннем глыбіні і самабытнасці, архаічнасці і варыятыўнасці традыцыйнай культуры беларускага народа, яе вывучэннем і трансфармацыяй да сучасных умоў. Бяспрэчныя і магчымасці народнай гульні для фізічнага развіцця асобы, так як у працэсе гульні фарміруюцца такія якасці як спрытнасць, лоўкасць, хуткасць, моц, вынослівасць, а таксама ствараюцца ўмовы для ўмацавання здароўя гульцоў, што забяспечвае папулярызаванне здаровага ладу жыцця.

6. Свабоднае развіццё творчых здольнасцяў. У працэсе гульні чалавек павінен праяўляць, раскрываць і развіваць свой творчы патэнцыял, свае зададкі і творчыя магчымасці, накіроўваючы іх на развіццё таленту. Гэта магчыма толькі пры стварэнні спрыяльных умоў і свабоднай атмасферы.

Абапіраючыся на гэтыя заканамернасці, забяспечваючы іх выкананне, мэтазгодна выкарыстанне народнай гульні ў наступных сферах вучэбна-выхаваўчага працэсу: у фізічна-аздараўленчай працы, у сцэнічна – мастацкай і ў культурна-масавай дзейнасці.

Прыкладам выкарыстання народнай гульні ў **фізічна-аздараўленчай працы** можа стаць Беларусьяда. Гэта мерапрыемства, у аснову якога

пакладзены найбольш адметныя беларускія народныя гульні. Прыкладам такіх гульняў могуць быць: “Пекар” і “Лапта” - актыўныя і захапляючыя гульні на спрытнасць і кіданне ў цэль для ўдзельнікаў розных узростаў; розныя "выбівайлы" - рухавыя забавы з мячом, напрыклад, “Два агні”; гульні на хуткасць - "Абгонкі" ("На пераспехі"), "Французы і беларусы", "Дзікары і беларусы", "Даганялкі" ("Пятнашкі"); дужанне (барацьба) - сілавое відовішча з традыцыйнымі правіламі; стральба з рагаткі і іншыя. Неабходна прадугледзець розныя віды спаборніцтваў - камандныя і асабістыя; камбінаваныя эстафеты.

Праграма Беларусіяды складаецца з двух блокаў: культурнага і спартыўнага. Першая частка праграмы ўключае ў сабе абавязковы паказ невялікай фальклорнай праграмы, заснаванай на традыцыйнай беларускай культуры, якая праводзіцца на адкрытай пляцоўцы і ў нечым нагадвае сабой кірмаш, дзе размяшчаюцца разнастайныя атракцыёны, адбываюцца выступленні артыстаў, паказальныя спаборніцтвы. Другая частка свята – спартыўная. Спаборніцтвы могуць адбывацца ў адзін этап ці ў некалькі. Сустрэчы паміж рознымі камандамі адбываюцца адначасова на розных спартыўных пляцоўках. Прызавыя месцы прысуджаюцца па кожнаму з выпрабаванняў індывідуальна і за ўсе спаборніцтвы разам.

Такім чынам, месца каманды ў агульным заліку будзе вызначацца па колькасці заваяваных перамог ва ўсіх частках Беларусіяды.

Выкарыстанне народнай гульні ў **сцэнічна–мастацкай дзейнасці** можа ажыццяўляцца праз іх тэатралізацыю і аб’яднанне ў цэласную сцэнічную пастаноўку. Для прадстаўлення гульні на сцэне, яна павінна быць стылізавана і пераўвасоблена ў сцэнічную мініацюру. Прыкладам такой праграмы можа быць пастаноўка Вячорак. Гэта мерапрыемства, у аснову якога пакладзена беларуская традыцыя збірання моладзі ў хатах, дзе хлопцы і дзяўчаты спявалі, танцавалі і гулялі. Для сцэнічнага ўвасаблення вячорак можна выкарыстоўваць шмат разнастайных беларускіх гульняў, напрыклад,

такія як “Вішанька”, “Дзяркач”, “Жаніцьба Цярэшкі”, “Падушачка”, “Пасу, пасу авечачкі” і інш.

Цікавым варыянтам выкарыстання народнай гульні з’яўляецца **культурна-масавае** мерапрыемства “Беларускі кірмаш”, якое прадстаўляе сабой не толькі падзею “куплі-продажу” творчых работ вучняў ці студэнтаў, але і свята, дзе кожны мае магчымасць правесці час ў гульнях, спаборніцтвах, забавах на прызы, танцах, тэатры. Дадзенае мерапрыемства патрабуе падбору народных гульняў, у першую чаргу, з улікам відовішчнасці і гумарыстычнасці.

Такім чынам, кожная з вышэй названых форм выконвае свае задачы ў дачыненні да выкарыстання народных гульняў у вучэбна-выхаваўчым працэсе. Пры арганізацыі Беларусіяды народная гульня, у першую чаргу, разглядаецца як спартыўнае спаборніцтва, чэмпіят, дзе акцэнт робіцца на спартыўныя вынікі. Вячоркі прадстаўляюць народную гульню як сцэнічнае дзеянне, а пры правядзенні Беларускага кірмашу традыцыйная гульня выступае ў якасці забавы, вясёлага правядзення вольнага часу. Але ва ўсіх трох формах адбываецца далучэнне удзельнікаў да народнай гульні і гульнівага фальклору, што становіцца штуршком да разумення ўласнай народнай культуры. Гуляючы, чалавек лёгка і незаўважна засвойвае вобразы і сімваліку народнай эстэтыцы, і гэта забяспечвае тое, што сучасны чалавек не будзе ўспрымаць традыцыйнае як далёкае і забытае. Што, нарэшце, паслужыць яшчэ адным крокам да адраджэння павагі да народнай культуры і да аднаўлення сувязей паміж пакаленнямі.

Літаратура:

1. Гуд П., Гуд Н. Беларускі кірмаш. Мн., 1996.
2. Гульні, забавы, ігрышчы. / Склад. А. Ю. Лозка. Мн., 2000.
3. Народні традиції сьгодні. Львів, 1963.
4. Русские народные традиции и современность. Под ред. Т. А. Листова. М., 1995.